Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Lovizer Lilla

A hoffmanni Árkádia-toposz és a schilleri irodalomesztétika Dosztojevszkij prózájában: a korai elbeszélésektől a *Bűn és bűnhődés*ig

TÉZISFÜZET

Témavezető: S. Horváth Géza

Budapest, 2026

Tartalomjegyzék

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés 1
2. A kutatás módszertana 3
3. A kutatás eredményei 4
4. A témában végzett publikációs tevékenység 8

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés

Az értekezés Dosztojevszkij prózapoétikájának egyik meghatározó, de rendszerszerűen eddig még nem vizsgált szervezőelvét tárja fel: azt a kölcsönhatást, amely E. T. A. Hoffmann poétikai modellje és Friedrich Schiller esztétikai rendszere – mindenekelőtt *A naiv és szentimentális költészetről* (1795) című értekezés – között jön létre az orosz író műveiben, a korai elbeszélésektől az első nagyregényig, a *Bűn és bűnhődés*ig (1866).

Dosztojevszkij a pétervári hadmérnöki akadémia diákjaként, az 1830-as évek végén olvasta a teljes Hoffmann-életművet, amikor az orosz hoffmannizmus első nagy hulláma már lecsengőben volt. Éppen ez a késés tette azonban lehetővé, hogy egészen önálló és sajátos viszonyt alakítson ki Hoffmannal, illetve, rajta keresztül a korai német romantikával is, amelynek elméleti problémáit a Hoffmann-életmű mintegy „sűrített formában" jeleníti meg. A Schiller iránti rajongás szintén kamaszkoráig nyúlik vissza; az 1840-es évek közepén bátyjával, Mihaillal már Schiller összes műveinek orosz kiadásán dolgoztak. *A naiv és szentimentális költészetről* fordításának kézirata valószínűleg már 1846-ra elkészült.

A Hoffmann-hatás konstatálása korán megjelenik a Dosztojevszkij-szakirodalomban. Leonyid Grosszman (1914, 1928) szerint Dosztojevszkij a Hoffmann-szüzsék zseniális „átlényegítőjeként" a kísértetiest a külvilágból az emberi lélekbe „költöztette át", végső soron létrehozva ezzel a modern pszichológiai regényt. Charles E. Passage (*Dostoevsky the Adapter*, 1954) műről műre haladva gazdag kapcsolathálót rajzolt ki, pozitivista módszertana azonban hajlamos felszíni fabuláris hasonlóságokat is strukturális egyezésként tételezni. Alla Botnyikova a hoffmanni „kettős világ" radikális dosztojevszkiji átalakulását írta le; Victor Terras a dialogikus kapcsolatépítést tartotta a korai Dosztojevszkij legjellegzetesebb sajátságának, rámutatva ugyanakkor, hogy például *A háziasszony*ban éppen a hoffmanni irónia hiánya mutatható ki. A formalista (Ju. Tinyanov, V. Vinogradov, V. Sklovszkij) és a bahtyini hagyomány a stilizáció, a paródia és a dialogicitás kérdését helyezte előtérbe; Donald Fanger, Rudolf Neuhäuser és Wolf Schmid a pétervári tematika, a műmese és az elbeszélői szólamok interferenciája felől közelített. A legkiterjedtebb és leginkább kánonalkotó feldolgozottságot a hasonmás-toposz kapta (legújabban A. A. Mihaleva 2022-es disszertációjában), az *Ördögök* mélystruktúrájában pedig V. Koroleva mutatta ki a „hoffmanni komplexumot" (2022).

A Schiller-hatás kutatása (N. Vilmont, H.-J. Gerigk, S. McReynolds, N. Tscherepanowa, A. B. Krinyicin, J. D. Simons, D. Csizsevszkij, Ch. Schulz) elsősorban eszme- és világnézettörténeti párhuzamokat tárt fel; a hazai kutatásban Kroó Katalin a *Fehér éjszakák* szerkezetét a schilleri idill- és elégiateória felől értelmezte. A schilleri esztétika és a dosztojevszkiji alakformálás összefüggésének legrendszeresebb előzményének Christiane Schulz munkásságát kell tartanunk. Első tanulmányában (*Sentimentalisches Dichtungsverständnis und poetische Struktur: Zu einigen Aspekten der Schillerschen Ästhetik im Werk Dostoevskijs*, Zeitschrift für Germanistik, 1991) amellett érvel, hogy a katorga nyers természeti tapasztalata Dosztojevszkijben a schilleri értelemben vett természettől való elidegenedést, azaz saját szentimentális alkotói feltételrendszerét tudatosította; a *Feljegyzések a holtak házából* leírásaiban a schilleri „rácsodálkozó természetszemlélet" szépirodalmi feldolgozását látja, és rámutat, hogy a civilizációt Dosztojevszkij a *Szocializmus és*

kereszténység (1864) című feljegyzésében – csaknem szó szerint idézve Schillert – szintén az emberiség kóros állapotaként írja le, amelyből a kiutat a krisztusi eszme jelenti. Monográfiájában (*Aspekte der Schillerschen Kunsttheorie im Literaturkonzept Dostoevskijs*, 1992) azt mutatja ki, hogy Dosztojevszkij a „naiv és szentimentális", illetve az „idealista és realista" oppozíciót több művében tudatosan alkalmazza az alakformálásban: az Odúlakó a schilleri „hamis idealista" (fantaszta) irodalmi megtestesülése, az Odúlakótól Raszkolnyikovon át Miskin hercegig terjedő hősök pedig a schilleri antropológia modern változatai. Bahtyinnal szemben hangsúlyozza a valóságanyagot a schilleri esztétikai célkitűzések szerint egységbe szervező tudatos írói tevékenységet, és azt, hogy Dosztojevszkijnél az ideál éppoly törvényszerű valóság, mint a tapasztalati tények. Későbbi tanulmánya (*„Ich habe Schiller auswendig gelernt": Das „geistige Ferment"Schiller im Erzählwerk Dostoevskijs*, 2010) szerint az esztétikai és morális ideál Dosztojevszkijnél nem a harmonikus személyiség állapotaként jelenik meg, hanem a valóság tapasztalatával ütközve krízisbe jut, s érvényessége csak transzcendens, krisztusi perspektívában tartható fenn. Jelen értekezés a hatvanas évek műveinek elemzésében és a schilleri idillteória triádikus ívének dosztojevszkiji reszemantizációjában közvetlenül Schulz eredményeire épít, ezeket ugyanakkor a korai, hoffmanni közvetítésű korpuszra és a *Bűn és bűnhődés* névszemantikájára is kiterjeszti.

A szakirodalom áttekintése alapján a dolgozat három lényeges hiányt azonosít:

- Bár a kutatástörténetben konszenzus van róla, hogy a *Fehér éjszakák* című kisregény „a hoffmanni tradíció legtisztább dosztojevszkiji párlata", a komparatív vizsgálatok a konkrét Hoffmann-művekhez fűződő motivikus kapcsolatok feltárásával mindeddig adósak maradtak.
- A schilleri értekezés főként eszmetörténeti háttérként jelenik meg a szakirodalomban; szövegpoétikai, alakformáló és szerkezeti elvként – különösen a *Bűn és bűnhődés* névszemantikájában – eddig még nem vizsgálták.
- Noha a Hoffmann–Dosztojevszkij viszonynak kiterjedt szakirodalma van, annak rendszeres, a teljes ívet kirajzoló és következetes hatáselméleti keretben (Harold Bloom revíziós kategóriái mentén) végzett értelmezése egyelőre nem készült

A kutatás alapvető kérdése az, hogyan válik a hoffmanni és a schilleri hagyomány kölcsönhatása az életmű belső fejlődésének szervezőelvévé. A dolgozat legfőbb hipotézise szerint *Az arany virágcserép* elemzéséből rekonstruálható, a romantikus fejlődésregény-sémára épülő „hoffmanni alkotásmítosznak" és Árkádia-toposznak Dosztojevszkij prózájában saját recepció- és alakulástörténete van. Ebben az összefüggésben Schiller értekezése a vizsgálat elsődleges elméleti pretextusa, *Az arany virágcserép* pedig módszertani bázisszövege. A részhipotézisek: (1) a *Fehér éjszakák* én-elbeszélő Álmodozója a hoffmanni genealógia fejlődési csúcspontja, egyben a schilleri „szép lélek" első sikeres dosztojevszkiji megvalósulása; (2) a hatvanas évek elején, a *Megalázottak és megszomorítottak*tól kezdve Dosztojevszkij radikálisan felszámolja ezt a szintézisre törekvő konstrukciót; (3) a *Bűn és bűnhődés* a schilleri idillteória originálisan új, metapoétikai távlatú átértelmezését hajtja végre, amely a szereplők nevébe kódolt narratív tartalomként lép működésbe.

A vizsgált korpusz Dosztojevszkij részéről: *Szegény emberek*, *A hasonmás*, *A háziasszony*, *Lágy szív* (*Gyönge szív*), a *Pétervári krónika* (1847), *Fehér éjszakák*, *Megalázottak és megszomorítottak*, a *Vremja* nyitószámának írásai (köztük a *Pétervári látomások versben és prózában*), *Feljegyzések a holtak házából*, *Feljegyzések az egérlyukból*, *Téli feljegyzések nyári élményekről*, valamint a *Bűn és bűnhődés*; a pretextusok közül konkrétan Hoffmann *Az arany virágcserép,* illetve, ennek kapcsán Novalis *Heinrich von Ofterdingen*je, és *Az elhagyott ház* című novella, említés szintjén néhány egyéb Hoffmann-mű (pl.: *Gluck lovag*, *Don Juan*, *Unokabátyám sarokablaka*, *Murr kandúr életszemlélete*, *Az ördög bájitala* stb.) , valamint Schiller esztétikai írásai, elsődlegesen *A naiv és szentimentális költészetről* című értekezés.

2. A kutatás módszertana

A dolgozat elsődleges módszertani célja egy olyan értelmezési keret és fogalmi nyelv kidolgozása, amely a Dosztojevszkij–Hoffmann–Schiller viszonyt nem a filológiai hatás kimutatására szűkíti, hanem az intertextuális kapcsolatokat jelentésképző, szövegszervező eljárásként írja le. A választott elméleti modellek a stiláris viszonyok leírásától a diskurzus, majd a szubjektum és az intertextualitás egyre összetettebb felfogása felé vezető elmozdulást rajzolják ki.

Jurij Tinyanov (*Dosztojevszkij és Gogol. A paródia elméletéhez*) az irodalmi folytonosságot nem lineáris öröklésként, hanem harcként, váltásként és elmozdulásként írja le, amelynek eszköze a stilizáció és a paródia. Mihail Bahtyin a „kétszólamú szó” tipológiájával (stilizáció, paródia, rejtett belső polémia) a másik szóhoz való viszonyt a diskurzus belső szervezőelveként ragadja meg. Harold Bloom (*The Anxiety of Influence*) az utódlást félreolvasásként (misreading) értelmezi, és hat revíziós mozgást különít el: clinamen (elhajlás), tessera (kiegészítés), kenosis (kiüresítés), daemonisation (démonizáció), askesis (önkorlátozás) és apophrades (a halottak visszatérése). A dolgozat ezt a modellt teszi a hatásviszony dinamikus, nemlineáris leírásának keretévé, és Bahtyin dialogicitásfogalmával kapcsolja össze: az elől „hangja” nem tűnik el, hanem átalakulva, konfliktusos formában működik tovább az utód szövegében. Linda Hutcheon paródiadefiníciója („ismétlés kritikai távolságtartással”) lehetővé teszi, hogy a hoffmanni és schilleri minták dosztojevszkiji újraírását ne puszta lebontásként, hanem a megőrzés és a megkérdőjelezés egyidejűségeként értsük. A romantikus paródia ironikus-önreflexív jellegéhez a dolgozat Tarjányi Eszter és Paul de Man munkáira is támaszkodik.

A szövegközi viszonyok leírásában a dolgozat Gérard Genette hipertextualitás-fogalmából indul ki, és Orosz Magdolna Hoffmann-kutatásaiban kidolgozott intertextualitás-felfogását követi, amely az intertextualitást metareferenciaként, az idegen szövegelemek megerősítő vagy változtató (kontrasztív) integrációjaként határozza meg. Különösen termékeny e felfogásban az „önreferens intertextualitás” fogalma, amely Dosztojevszkij esetében – az önidézések és a korábbi hősök visszatérő mondatai révén – alapvető poétikai eljárásként mutatható ki. A jelölt és jelöletlen utalások kezelésében a dolgozat Michael Riffaterre elméletére épít: a szöveg nyelvi „kommunikációs anomáliái” egy rejtett jelentésszintre, a „fikció tudattalanjára” utalnak, a szimbolikus szubtextusok pedig a fő narratív vonal mentén variánsokként szerveződve a szöveg egészére reflektálnak. Ehhez kapcsolódik Roman

Jakobson „kettős referencia”-fogalma. Az intertextualitás így nem a jelentés végtelen elhalasztódásaként (Derrida, Barthes), hanem az elbeszélő szöveg létrejöttében részt vevő poétikai eljárásként értelmeződik.

Mivel a szövegközi kapcsolatok szorosan összefüggnek a narrációs eljárásokkal, a vizsgálat kiterjed a fiktív (ő- és én-) elbeszélők szerepére, az elbeszélés megszakításaira, a metanarratív kommentárokra és a narratív metalepszis jelenségére. A történetmondás aktusát a dolgozat Bahtyin metalingvisztikája felől közelíti meg; a megszólalás eseményszerűségét és a szöveggel együtt létrejövő alany fogalmát Kovács Árpád diszkurzív poétikájából veszi át (szövegszubjektum). Az így kialakított módszer – az értekezés megnevezésével: *intertextuális elbeszéléspoétika* – a szövegközi kapcsolatokat a történeti műfajpoétika (motívumkutatás, Veszelovszkij nyomán), a narratív poétika és a diszkurzív szövegértelmezés irányában terjeszti ki.

A módszer érvényességét a dolgozat egy mintaelemzésen keresztül teszi próbára: *Az arany virágcserép* intertextuális viszonyrendszerét Novalis *Heinrich von Ofterdingen*jéhez (és másodlagosan Jakob Böhme misztikus nyelvéhez) fűződő kapcsolatában tárja fel, s ebből rekonstruálja a hoffmanni alkotásmítoszt és Árkádia-toposzt, amely a Dosztojevszkij-elemzések összehasonlító alapjául szolgál. A dosztojevszkiji szövegek vizsgálata kronologikus rendben, szoros összehasonlító szövegolvasással halad. A *Bűn és bűnhődés* elemzésében a módszer két további eszközzel bővül: a névszemantikai elemzéssel, amely a szereplői neveket szintén a riffaterre-i értelemben vett anomáliaként és kódolt jelentésmezőként kezeli (V. Toporov és P. Torop kronotoposz-modelljének figyelembevételével), valamint a regényben megjelenő két bibliai Lázár-narratíva (Lk 16,19–31; Jn 11,1–45) transztextuális működésének és egymásra olvashatóságának hermeneutikai rekonstrukciójával.

3. A kutatás eredményei

A vizsgálat igazolta, hogy Dosztojevszkij prózája nem pusztán tematikus vagy motivikus értelemben kapcsolódik a német romantika hagyományaihoz, hanem azok poétikai és antropológiai struktúráit is újraírja: a hoffmanni és schilleri modellek nem előzményként, hanem a szöveg működésének konstitutív feltételeiként vannak jelen. Az eredmények az alábbi tézisekben foglalhatók össze.

1. tézis – A hoffmanni alkotásmítosz és Árkádia-toposz rekonstrukciója

Az arany virágcserép a novalisi regény- és mesefelfogás akkurátusan megkonstruált paródiája, amelyben a Novalistól és Böhmétől kölcsönzött motívumok a változtató (ironikusan megfordító) integráció révén nyernek új jelentést. A mű egyúttal a schilleri idillteória ironikusan reflektált újraírása is: Anselmus a naiv, az olvasóval beszélgető fiktív elbeszélő a szentimentális költő alakzata, a kettő fölött pedig egy mindkettőt reflexíven működtető, schlegeli értelemben ironikus szerzői szubjektum áll. Atlantisz nem a novalisi új aranykor megvalósítható utópiája, hanem a költői tudatban létrejövő „belső idill”, a művész-én elitista „belső emigrációja”. Ez a modell egyszerre előképe és problematikus előzménye azoknak a dosztojevszkiji hősöknek, akiknél az esztétikai kiválasztottság tudata a morális kivételesség igényébe csap át.

2. tézis – A pétervári Álmodozó új Hoffmann-pretextusa

A dolgozat a kutatástörténetben eddig kiaknázatlan intertextusként vonja be Hoffmann *Az elhagyott ház* című elbeszélését, és az Álmodozó első dosztojevszkiji megfogalmazásával, a *Pétervári krónika* 1847. június 15-i tárcájával veti össze. Az összevetés feltárja a hoffmanni „egészséges utazó rajongó" (Theodor) önirónia és a dosztojevszkiji „patologikus Álmodozó" felmorzsolódó szubjektuma közötti cezúrát. A romantikus irónia hiánya *A hasonmás*ban, *A háziasszony*ban és a *Lágy (Gyönge) szív*ben a dolgozat értelmezésében tudatos szerzői intenció: a pétervári csinovnyik-lét nem engedi meg a reflektáló külső pozíciót, s éppen ebből következik, hogy ezeknek a hősöknek nincs és nem is lehet valódi menedéket nyújtó Atlantisza.

3. tézis – A Fehér éjszakák mint az Álmodozó-genealógia csúcspontja

A *Fehér éjszakák* két Hoffmann-művel áll közvetlen intertextuális viszonyban: *Az elhagyott ház* mint kronotoposz, *Az arany virágcserép* pedig a szüzsés kompozíció, a narratív struktúra és az összetettebb szubjektumfelfogás mintájaként szolgál. A ház egzisztenciális metaforává válik: az Álmodozó „zugolya" megtartja a hoffmanni padlásszoba elszigeteltségét, de belőle már nem nyílik transzcendens átjárás (Übergang). A „fehér éjszaka" és a hoffmanni Dämmerung motívumkapcsolata a határátlépés helyzetét idézi fel és torzítja el parodisztikusan. Az Álmodozó a retrospektív narráció révén végrehajtja a schilleri értelemben vett „kategóriaugrást" a naivból a szentimentális szintézis szintjére, és az emlékezés aktusában teremti meg saját Elysiumát. A Walter Scott-i lovagi ethosz szövegbe emelése és a *Kellemről és méltóságról* gondolatköre révén a hős a schilleri „schöne Seele" első sikeres dosztojevszkiji megvalósulása; az érdek nélküli lemondás az a pont, ahol az esztétikai létezés morális méltósággá változik.

4. tézis – A szubjektumképződés: az ironikus szubjektumtól a szövegszubjektumig

A dosztojevszkiji szubjektum nem egyszerűen elveszíti a romantikus egységet, hanem e veszteség révén válik az írás és az önreflexió alanyává. A naivitás felbomlása produktív törés: a diegetikus szintű bukás poétikai szinten a szubjektum konstitúciójának feltétele. A korai művekben megfigyelhető az a tendencia, amely a metafizikai konfliktust pszichológiai, majd nyelvi síkra helyezi át.

5. tézis – Az íráspoétika átalakulása (1860–1865)

A *Megalázottak és megszomorítottak* a romantikus hagyomány – bloomi értelemben vett – démonizációjának regénye. A Hoffmann-pretextusok (a Néva-parti látomás, a Dämmerung-motívum) továbbra is jelen vannak, de a szürkület már a fagyos télhez és a hős lázas állapotához kötődik, és elveszíti eddigi történetképző funkcióját; a romantikus fejlődésregény-séma (beavatás, tanítómester, újjászületés) felbomlik. A tanító szerepét a gátlástalan Valkovszkij herceg (volk, 'farkas') tölti be, az öreg Smith pedig a kudarcot vallott Lindhorst-figuraként azonosítható. Iván Petrovics alakjában a „szép lélek" üres esztétikai pózzá, a romantikus egoizmus melegágyává válik; a „sikerületlen irodalmár" sorsában Dosztojevszkij mintegy feláldozza negyvenes évekbeli romantikus énjét. Ezt követően a schilleri intertextus válik az alakformálás elsődleges referenciájává: a *Feljegyzések az egérlyukból* Odúlakója – Christiane Schulz megállapításával összhangban – a schilleri „fantaszta", azaz a „hamis idealista" poétikai mása, a *Feljegyzések a holtak házából* elbeszélője pedig a transzgresszió (a törvény áthágása)

után a katorga határhelyzetében tapasztalja meg a naiv rácsodálkozás pillanatát. A *Téli feljegyzések nyári élményekről* az Árkádia-toposz első originálisan dosztojevszkiji reszemantizációját adja: a schilleri triádikus ív (aranykor – civilizációs hasadás – magasabb fokú harmónia) megmarad, de a harmónia helyreállítása már a krisztusi eszméhez kötődik.

6. tézis – A hatásviszony mint bloomi revíziós folyamat

A dolgozat egyik legkézzelfoghatóbb, önálló eredménye annak kimutatása, hogy a Hoffmann–Dosztojevszkij viszony egymásra épülő revíziós műveletek sorozataként írható le, amely a vizsgált korpuszon belül következetesen érvényesíthetőnek bizonyult:

Revíziós mozgás (Bloom)	**Dosztojevszkij-mű, hős**	**A hoffmanni–schilleri minta átalakulása**
clinamen (elhajlás)	*Szegény emberek (Gyevuskin), A háziasszony (Ordinov)*	„kreatív elhajlás”: a romantikus naivitás a pétervári lét tapasztalata szerint módosul
tessera (kiegészítés)	*A hasonmás (Goljadkin), Lágy szív (Vászja Sumkov)*	radikalizált kiegészítés: az esztétikai premisszák elhallgatott következményei láthatóvá válnak
kenosis (kiüresítés)	*Fehér éjszakák (az Álmodozó)*	a hoffmanni minta látszólag hű követése, valójában új, autonóm narratív térbe helyezése
daemonisation (démonizáció)	*Megalázottak és megszomorítottak (Iván Petrovics)*	az elől esztétikájának sötétebb, démonibb szférába helyezése; a „szép lélek” üres pózzá válik
askesis (önkorlátozás)	*Feljegyzések az egérlyukból, Feljegyzések a holtak házából*	a hoffmanni közvetítés visszavonása; a schilleri intertextus válik elsődlegessé
apophrades (visszatérés)	*Bűn és bűnhődés (Raszkolnyikov, Szonya)*	a romantikus hagyomány elemei új, szakrális poétikai rendben szerveződnek újjá

Ez az értelmezési keret nemcsak a romantikus hagyomány belső átstrukturálódását teszi láthatóvá, hanem a hatásvizsgálat módszertani újragondolására is lehetőséget kínál.

7. tézis – A schilleri kategóriák névszemantikai kódolása a Bűn és bűnhődésben

A regényben a Schiller nevéből képzett, előzmény nélkül felbukkanó szóalakok („schilleri széplelkek”, „Ó maga Schiller, maga idealista!”) riffaterre-i kulcsokként irányítják a figyelmet a schilleri kódrendszerre. Raszkolnyikov alakja a korábbi karaktertípusok szintézise: benne ötvöződik az „üres széplélekké keményedett Álmodozó” és a féktelenül spekuláló Odúlakó, a schilleri fantaszta. Nevének íve – Rogyion (Hérodion, a naiv egység „görögsége”), Raszkol (a kultúra okozta hasadás), Romanovics (a szentimentális szintézist ígérő „római” minőség) – a schilleri történetfilozófiai utat, „Árkádiából Elysiumba”, kódolja. A nevek további vizsgálata szintén azt igazolja, hogy a többi szereplő sem előre adott típusokat, hanem – mintegy a schilleri „szép lélek”-fogalom ironikus torzulásaiként – szintén a „naiv”, „szentimentális”, „realista” és „idealista” kategóriák egymásba fordulásának és válságának narratív formáit képviselik.

8. tézis – A schilleri idill szakrális transzpozíciója

Raszkolnyikov átalakulástörténete a két bibliai Lázár-narratíva egymásra olvasásában bontakozik ki: a lukácsi „szegény Lázár" passzív szenvedésmodelljének kudarcától a jánosi feltámadás aktív, kegyelmi logikájáig. Szonya (Szófia, 'bölcsesség'; Szemjonovna, 'meghallgatás') a regény strukturális csomópontja és a Logosz hordozója, akinek alakjában Dosztojevszkij először rehabilitálja poétikailag érvényes módon a korábban ironikusan dekonstruált romantikus szerelemkoncepciót. Porfirij (porphyra, 'bíbor') neve háromszintű jelentésmezőt nyit meg (a lukácsi gazdag ember, a pétervári hatalmi rend és a schilleri autonóm szubjektum eszménye). A víz motívuma a romantikus átjárás (Übergang) médiumától a megsemmisülés közegén át az Epilógus belülről fakadó életforrásáig alakul át. Az igazi idill így nem esztétikai konstrukcióként (imaginárius Atlantiszként), hanem a bűnbánat és a személyes feltámadás valóságában jön létre. Ebből következően az Epilógus nem külső, didaktikus toldalék, hanem a narratív logika belső kényszere: a dolgozat ezzel a V. Toporov, R. L. Jackson, J. Frank és T. Kaszatkina nevével jelölhető értelmezői vonulathoz csatlakozik, szemben az Epilógust töréskénti elutasító tradícióval (L. Sesztov, K. Mocsulszkij, V. Sklovszkij).

9. tézis – A Bűn és bűnhődés mint a Logosz története

A regényszöveg ezen romantikus és bibliai intertextusok által működtetett metanarratívája szerint Raszkolnyikov történetének belső dinamikáját a Logosz teremtő erejének elvesztése és visszanyerése szervezi, amely három egymásra épülő stációban ragadható meg. (1) A Logosz deszakralizációja: Raszkolnyikov bűne nem csupán fizikai tett, hanem a szó jelentésének eltorzítása (ld. A bűnről szóló cikket). A Porfirij előtt tudatosan felvett „Lázár-ének" („Лазаря петь") stratégiai póz, és Raszkolnyikov Szonyától is a lukácsi példázatra számít, amit Szonya korrekciója („a negyedik evangéliumban van") leleplez. (2) A Logosz mediációja: Szonya felolvasásában a jánosi Lázár-történet nem illusztráció, hanem performatív esemény, amelyben a bibliai szó cselekvő, gyógyító erőként lép be a regény szövegterébe, és megbontja a hős zárt, spekulatív világát. (3) A Logosz beteljesülésének ígérete: a vallomás után a spekulatív beszédmód fenntarthatatlanná válik, a hős elnémul; a régi, romboló beszéd helyet ad egy új, még kimondatlan nyelvnek. Ebben az átmenetben az álmok (NB: Raszkolnyikov az első *álmodó* Dosztojevszkij-hős) a fogalmi nyelv kiürülésével a szubjektumképződés prelogikus, vizuális-szimbolikus alakzataivá válnak, a párna alatt őrzött, még ki nem nyitott Evangélium pedig a Logosz fizikai-spirituális jelenlétét jelzi. A polifonikus diskurzust a hős elnémulása zárja le: nem a hős írja újra önmagát, hanem a regényírás mint poétikai esemény rendezi újra a szétesett világot. A „hős éneke" – Rogyion/Hérodion nevének szemantikája szerint – csak akkor válhat hitelessé, ha a szubjektum maga is végigjárja a halálból az életbe vezető utat: az igaz szó csak a megtapasztalt megváltásból születhet meg.

10. tézis – Összegző megállapítás

A vizsgált művek különbségei nem elsősorban eltérő jellemeket, hanem eltérő megszólalási és önértelmezési módokat jelölnek. A dosztojevszkiji próza a szubjektumot soha nem adott entitásként tételezi, hanem keletkezését teszi láthatóvá; a schilleri esztétikai-antropológiai modell újraírásai – a „szép lélek" felbomlása, a reflexió válsága, a dialogikus viszony újranyitása – nem csupán ábrázolják, hanem létre is hozzák a szubjektumot. A dolgozat ezzel

alátámasztja a korai és a kései Dosztojevszkij poétikájának folytonosságát, és rámutat, hogy a schilleri esztétikai idealizmus „meghaladása” egy tartósan érvényesülő alkotói tendencia kezdete, amely a későbbi regényekben vallási-egzisztenciális horizontba íródik át.

4. A témában végzett publikációs tevékenység

Tanulmányok

- Lovizer Lilla. „(Un)translatability of Metaphors.” *Pázmány Papers* 2, 1. sz. (2024): 124–136.

- Lovizer Lilla. „Dosztojevszkij íráspoétikájához: A Megalázottak és megszomorítottak Hoffmann felőli olvasatának lehetőségei.” *Iskolakultúra: Pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata* 31, 4. sz. (2021): 74–89.

- Lovizer Lilla. „Intertextualitás és romantikus hagyomány: Dosztojevszkij Megalázottak és megszomorítottak – Hoffmann Az arany virágcserép.” In *Dosztojevszkij 200. Dosztojevszkij kelet- és közép-európai olvasatai*, szerkesztette Földes Györgyi, S. Horváth Géza és Szávai Dorottya, 225–240. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021.

- Lovizer Lilla. „Figuralitás, intertextualitás és szubjektivitás E. T. A. Hoffmann Az arany virágcserép című művében.” In *Szövegek között 22.: Identitás és elbeszélés : Komparatisztikai tanulmányok*, szerkesztette Jancsovics Klaudia, Szmeskó Gábor és Tóth Ákos, 25–62. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2020.

- Lovizer Lilla. „Szövegközi motívumok ironikus transkripciói E. T. A. Hoffmann Az arany virágcserép című művében.” *Filológiai Közlöny* 65, 4. sz. (2019): 115–138.

Recenzió

- Lovizer Lilla. Dosztojevszkij és az újraértett realizmus (Vladiv-Glover, Slobodanka M. (2019), Dostoevsky and the Realists. Dickens. Flaubert, Tolstoy, New York, Peter Lang, 215 p. Filológiai Közlöny, LXVII. évfolyam, 2021/4. 111–123.

Az intertextualitást a riffaterre-i elmélet és a szimbolikus szubtextusok működésmódja felől vizsgáló tanulmány

- Lovizer Lilla. „És eljő az igazság országa”. Mészöly Miklós: Saulus – Bulgakov: A Mester és Margarita.” In *Kelet-Közép-Európa mint kulturális konstrukció*, szerkesztette Földes Györgyi, Kovács Gábor, Ladányi István és Szávai Dorottya, 303–312. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021.

- Lovizer Lilla. „Termékeny kétely”: Metaforikus narráció és szimbolikus szubtextusok Mészöly Miklós *Saulus*ában.” *Irodalomtörténeti Közlemények* 125, 3. sz. (2021): 334–348.